

Grażyna Lisowska

Leksem spa we współczesnej refleksji językowej : na materiale języka rosyjskiego

Polilog. Studia Neofilologiczne nr 1, 213-218

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Grażyna Lisowska

Akademia Pomorska
Słupsk

LEKSEM SPA WE WSPÓŁCZESNEJ REFLEKSJI JĘZYKOWEJ (NA MATERIALE JĘZYKA ROSYJSKIEGO)

Słowa kluczowe: *leksem SPA, kultura masowa, proveniencja leksemu, aktywność derywacyjna*

Nawet powierzchowne spojrzenie na historię pozwala dostrzec, iż istotne dla współczesnych społeczeństw wydarzenia zazwyczaj miały miejsce na przełomie wieków, bowiem właśnie wówczas pojawiały się nowe idee rewolucyjne, nowe koncepcje etc. Jednym z takich fenomenów końca XX wieku w aspekcie kulturowo-społecznych uwarunkowań funkcjonowania jednostki stał się *wellness*, czyli system praktycznych reguł i norm służących zdrowemu trybowi życia, który po raz pierwszy połączył pojęcia gimnastyki (*fitness*) z dobrym samopoczuciem. Ciągły pośpiech i stres, towarzyszący człowiekowi każdego dnia, życie pod presją oraz konieczność dokonywania wyboru pomiędzy pracą zawodową a życiem prywatnym zmusiły ludzi do poszukiwania równowagi i zapewnienia sobie harmonii ciała, ducha i umysłu. Tak więc, aby relaks, odpoczynek i regeneracja sił witalnych były procesem efektywnym, opracowano całą filozofię, która współcześnie utożsamiana jest z wyrazem *spa*. I choć wydawałoby się, że ten nowy fenomen kultury zdrowia, realizowany poprzez nowatorskie centra „relaksu i odnowy biologicznej” (*wellness* lub *SPA*), jest wyłącznym efektem wykorzystania osiągnięć współczesnych nauk medycznych i biotechnologii, to mimo wszystko wyraźnie on z tradycji lecznictwa uzdrowiskowego i kurortowego. Idea *spa* opiera się bowiem na założeniu, że woda, jako źródło życia, jest tym czynnikiem, który może ukoić lub pobudzić do aktywności, relaksować lub stymulować do działania. Zatem nasuwająca się asocjacja z charakterystycznym również dla uzdrowiska wykorzystaniem w procedurach profilaktyczno-leczniczych naturalnych zasobów wód mineralnych jest właściwa. Zauważyć jednak należy, iż współczesna koncepcja *spa* w porównaniu z odpoczynkiem „u wód” wyemancypowała się spod wpływów majestatu uzdrowiska, które w swej wyjątkowości narzucało określoną atmosferę duchowo-intelektualną. Dzisiejsze *spa*, niestety, to obok wyspecjalizowanych luksusowych ośrodków zwykle gabinety urody, siłownie, sale *stepu*, jak również „domowe *spa*”, sprowadzające się do zastosowania określonych zabiegów pielęgnacyjnych. Niewątpliwie trzeba zaznaczyć, iż semantyka pojęcia „pobytu w kurorcie” odznacza się obecnie konotacją zbieżną ze znaczeniem „odbywania podróży”, czyli czegoś, co nieodparcie kojarzy się z „turystyką”.

Ponadto pakietu standardowych zabiegów przyrodoleczniczych, których profil właściwie nie zmienił się w sanatoriach od lat, nie wypada określić innym mianem, jak zjawisko mało postępowe lub niepragmatyczne. Zatem zauważyć należy, iż pauperyzacja statusu uzdrowiska lub *stacji klimatycznej*, zgodnie z określeniem W. Kopalińskiego¹, staje się faktem.

Popularność idei *spa* w równym stopniu, co kulturze amerykańskiej lub Europy Zachodniej, bliska jest także krajom wschodnim. Modna aktualnie w Rosji nazwa *SPA* (*СПА*), powielana w różnych kontekstach i połączeniach wyrazowych, jak na przykład: *SPA-клиника*, *SPA-курорт*, *SPA-центр*, *SPA-отель*, *SPA-косметика*, najczęściej wykorzystywana jest przez rosyjskie mass media i reklamę do określania zjawisk związanych z dbałością o urodę i zdrowie. Przeobrażenia obyczajowe oraz przełamywanie dotychczasowych konwencji stają się więc w dzisiejszej Rosji tymi czynnikami, które determinują strukturę języka i podporządkowanie zachowań językowych ogólnym normom kulturowym. Konsekwencją tego procesu jest między innymi zapożyczanie leksyki innojęzycznej, czego przykładem jest również wyraz *spa*, wywodzący się od łacińskiej frazy *Sanus per Aquam* (lub, jak podają niektóre źródła, *Sanitas pro Aquas* – słowa wypowiedziane przez Nerona w odniesieniu do łaźni rzymskich), czyli ‘zdrowie przez wodę’².

Trzeba podkreślić, że właściwie od najdawniejszych czasów leczenie i kulty lecznicze wiązały się ze źródłami, strumieniami, studniami itd. „Woda, jako źródło życia w wielu mitach, jest najpowszechniejszym lekiem” – czytamy u wspomnianego już W. Kopalińskiego³. Ciekawego przykładu dostarcza również biblijna *Księga Królewska*⁴, która opowiada, jak prorok Elizeusz uzdrowił generała syryjskiego z trądu poprzez kąpiele w Jordanie. Ta osobliwa kuracja (niezależnie od autentyczności wydarzenia) utwierdza nas w przekonaniu, że już wówczas wierzono w uzdrawiającą moc kąpeli leczniczych, podobnie jak to czyni współczesna balneologia w odniesieniu do innych niż trąd chorób. Moda na powrót do wodolecznictwa w nowej jakości pod postacią *spa* jawi się więc jako system holistyczny, wyznający fundamentalną zasadę homeopatii „leczyć podobne podobnym”. Jednocześnie nawiązuje do ogólnej prawdy, iż woda – to kolebka ludzkiego życia, bowiem organizm człowieka w 70% składa się właśnie z wody: w wodzie człowiek ma swoje zaranie, w wodzie również w łonie matki się rozwija... Prosta konsekwencją takiego rozumowania jest konstatacja, iż dzięki „instytucji *spa*” współczesny człowiek może regulować równowagę wodną organizmu i korzystnie wpływać na kondycję całego ciała.

Etymologia wyrazu *spa* nie jest jednoznaczna. Według tak zwanej geograficznej teorii pochodzenia, akcentowanej przez angielskie źródła leksykograficzne (m.in. *The American Heritage. Dictionary of the English Language; Merriam-Webster Online Dictionary*⁵) – nominacja nawiązuje do nazwy znanego już w XVI wieku belgijskiego uzdrowiska Spa, położonego w odległości 25 km od Liège. Ostatecznie jednak toponim

¹ W. Kopaliński, *Słownik przypomnień. Część druga – Tropy. Zbiory. Sygnały*, Warszawa 2007, s. 32.

² *Wielki słownik wyrazów obcych*, red. M. Bańko, Warszawa 2003, s. 853.

³ W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 2007, s. 482.

⁴ *Druga Księga Królewska 4, 5*, [w:] *Biblia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Warszawa 1981, s. 407.

⁵ *The American Heritage. Dictionary of the English Language*, Boston 2000; *Merriam-Webster Online Dictionary* 2008.

ten na skutek leksykalno-semantycznych przekształceń nabrał znaczenia rzeczownika pospolitego, określającego ‘naturalne zasoby wód mineralnych’. W drugiej połowie XX wieku semantykę wyrazu rozszerzono o pojęcia *wellness* i *fitness*.

Innych interesujących materiałów, dotyczących wersji pochodzenia nazwy, dostarczają publikacje rosyjskie⁶, które łączą ją z postacią Piotra I. Legenda głosi, iż car, jako zwolennik podróży i otwarcia się Rosji na świat, w 1717 roku odwiedził u podnóża północnych Ardenów niewielką belgijską miejscowość słynącą ze źródeł leczniczych. Wkrótce, zafascynowany urodą lokalnej przyrody oraz zachwycony kuracją, podczas której zażywał licznych kąpiei i próbował miejscowych wód mineralnych, poradził Belgom zbudować tu *СПА-лечебницу* (*spa lecznicę*), w nazwie której człon *СПА* miał sięgać korzeniami do rosyjskiego słowa *спаcuбo*. Zatem belgijskie miasteczko Spa, słynące aktualnie z kuracji balneologicznych, zawdzięczać swą nazwę powinno rosyjskiemu imperatorowi. Wydaje się, iż teoria takiej interpretacji proveniencji zarówno toponimu, jak i leksemu *СПА* jest mało prawdopodobna i w dużym stopniu naiwna, niemniej ma swoich zwolenników (nazwa belgijskiego miasta pochodzi tak naprawdę od łacińskiego czasownika *spargere* – ‘kropić’). Bezsporny jednak pozostaje obyczaj starożytnego Rzymu, w którym do wyleczenia wszelkich niemocy stosowano źródła i wody termalne. Wobec powyższego za najbardziej wiarygodny należy przyjąć łaciński źródłosłów wyrazu.

Spa, biorące swój rodowód z antycznych term, to cały kompleks zabiegów, opartych na terapiach wodnych i kontakcie ciała z wodą (mineralną, morską lub pitną). To również solarium, masaże, kąpiele solne i borowinowe, wybrane zabiegi terapeutyczne, takie na przykład, jak: aromaterapia, balneo- oraz fitoterapia. *Spa* czerpie ponadto ze skarbnicy narodowych sposobów leczenia, stąd obecność tradycyjnej rosyjskiej łaźni oraz fińskiej sauny. Rozumienie semantyki *spa* oscyluje także wokół takich zagadnień, jak programy fitness, dieta, programy regeneracji i ujędrniania skóry. Szeroką definicję analizowanej nazwy podaje również cytowany już *Słownik wyrazów obcych*⁷, w którym znaczenie *spa* określone zostało w sposób następujący: ‘zabiegi pielęgnacyjne mające na celu nawilżenie i odżywienie skóry’, ‘kosmetyki zawierające wodę mineralną służące do takich zabiegów’, ‘wanna z hydromasażem’.

Upowszechnienie idei odnowy biologicznej doprowadziło obecnie do powstania całego przemysłu *spa*, który w terminologii rosyjskiej nazywany jest *СПА-индустрией*. Permanentne kreowanie – m.in. poprzez reklamę w mass mediach (liczne anonse prasowe, komunikaty radiowe lub spoty telewizyjne) – dobrego wyglądu i kondycji fizycznej jako synonimu sukcesu spowodowało duże zapotrzebowanie w społeczeństwie rosyjskim na tego rodzaju usługi. Wraz ze wzrostem zainteresowania *spa* charakterystyczne dla tej dziedziny nominacje, nazywające na przykład określone zabiegi, stosowane terapie, środki pielęgnacyjne i kosmetyki, napłynęły lawinowo do języka. Tak więc, dokonując analizy materiału faktograficznego, wyekscerpowanego z popularnych gazet i czasopism rosyjskich⁸ oraz programów radiowo-telewizyjnych, można wyróżnić następujące nominacje, typizujące ośrodki *SPA*:

⁶ Na przykład teksty o charakterze popularnonaukowym zamieszczone w *Общетеатрическом каталоге сцены* z 2008 roku, <http://www.bayprofi.ru>.

⁷ *Wielki słownik wyrazów...*, s. 853.

⁸ Patrz m.in.: „Аргументы и факты”, „Московские новости”, „Мир за неделю”, „Огонек”, które ukazały się w latach 2005-2010.

- *Бюти СПА-салон* – salon piękności ze *spa* sektorem (салон красоты со *СПА-сектором*),
- *СПА-салон* – współczesna modyfikacja centrum piękności (современная модификация центра красоты),
- *Дэй СПА* – „kurort jednego dnia” w warunkach wielkomiejskich (курорт одного дня в условиях мегаполиса),
- *Клубный СПА* – wariant fitness klubu (модифицированный вариант фитнес-клуба),
- *Банно-оздоровительные СПА* – współczesna modyfikacja łaźni publicznej (современная модификация общественных бань),
- *Отели со СПА-зоной* – hotele z aneksem *spa* (современная форма организации предприятий индустрии гостеприимства),
- *СПА-отели (СПА-гостиница)* – hotele *spa* (современная форма санатория общеоздоровительного профиля),
- *Велнес-отели* – podmiejskie hotele *wellness*, położone nad brzegiem morza, jeziora lub rzeki, z dostępem do naturalnych źródeł wód oraz czystego środowiska (загородные отели),
- *Медицинское СПА* – forma sanatorium specjalistycznego (современная форма специализированных санаториев).

Poza przytoczonymi nazwami w codziennej praktyce językowej Rosjan pozostaje jeszcze wiele innych określeń, odnoszących się do sieci salonów *spa* i farm piękności. Są to na przykład połączenia typu: *СПА-центр, СПА-отделение, СПА-клиника, СПА-курорт, СПА-лечебница, СПА-комплексы, СПА-объект, СПА-острова, СПА-бутик, СПА-портал* i inne. Licznie reprezentowana jest również terminologia specjalistyczna z zakresu omawianej dziedziny zdrowia i urody, której ogromna częstotliwość użycia, zwłaszcza w żywej mowie, motywowana jest różnorodnością kontekstów nominacji *СПА*, wykorzystywanych w pierwszej kolejności w języku prasy. Należą do nich nazwy programów pielęgnacyjnych, usług, terapii, zabiegów itp., na przykład: *СПА-услуги, СПА-сервис, СПА-консалтинг, СПА-технология, СПА-оборудование, СПА-программы, СПА-процедуры, СПА-терапия, СПА-(гидро)массаж, СПА-методика, СПА-косметика (СПА-косметология), СПА-компоненты, СПА-бассейн, СПА-меню, СПА-уход, СПА-отдых, СПА-маникюр, СПА-педикюр, СПА-макияж*.

Wartym podkreślenia zjawiskiem językowym jest dychotomiczna postać zapisu formy *СПА*, której częstym odpowiednikiem w rosyjskich tekstach drukowanych jest zapis wykorzystujący znaki alfabetu łacińskiego, por. na przykład: *SPA-интерьер*. Powstające w ten sposób hybrydy świadczą o otwartości współczesnej ruszczyzny na innojęzyczne wzorce oraz o procesach konwergencji i unifikacji przebiegających w obrębie różnych systemów językowych. W omawianym aspekcie przytoczyć można następujące fragmenty publikacji prasowych: „*SPA-программ у курорта «Русь» на данный момент достаточно: это бальнеологические процедуры, и ванны, и фитобочки, и бассейн с минеральной водой, и сауна, и талассотерапия – лечение морскими водорослями...*”; „...Мы дрейфуем, мы идем в направлении формирования *SPA-курорта*. Курорта, где уют, где комфорт, где доброжелательность, где понимание и настроенность на проблемы пациента, желание максимально эффективно решить эти проблемы”; „Так же, как и процедуры, проведенные в салоне,

SPA в домашних условиях направлены на достижение наилучшей физической формы”; „В завершение *SPA-комплекса* – массаж: от лечебного классического, интенсивного антицеллюлитного, расслабляющего до экзотических восточных видов массажа”⁹.

Zastanowienia wymaga ponadto pisownia badanego wyrazu i jego status jako jednostki leksykalnej we współczesnej ruszczyźnie. Jak łatwo zauważyć, *СПА* w języku rosyjskim stanowi przykład skrótowca zapisywanego wielkimi literami, co równoznaczne jest z przyznaniem tej nominacji pochodzenia łacińskiego – od słów *Sanus per Aquam*, jednakże bezpośrednim „przekaznikiem” zapożyczenia stał się w warunkach współczesnych język angielski. Odmienne zjawisko obserwujemy na przykładzie polszczyzny, w której użycie małych liter dla obcojęzycznej nazwy *spa* jest w tym przypadku konsekwencją innej ścieżki etymologicznej wyrazu. Jak wynika bowiem z analizy materiałów słownikowych, leksem został zapożyczony już jako rzeczownik pospolity z angielszczyzny, w której przypisywane są mu następujące znaczenia: ‘uzdrowisko’, ‘zdrój’, ‘źródła mineralne’, ‘modny kurort lub hotel’, ‘ośrodek odnowy biologicznej’¹⁰. Tak więc pisownia typu „*spa*” pozwala zachować pewną precyzję w języku polskim, różnicując zapis nazw własnych, pospolitych i wyrazów powstałych ze skrótów, na przykład: *spa* zabiegi, *Spa* – belgijska miejscowość uzdrowska, *SPA* – Stowarzyszenie Plastyków Amatorów. Tej konsekwencji brakuje w odniesieniu do analizowanego leksemu rosyjskiego, ponieważ pewna dowolność panująca w tym zakresie dopuszcza zapisywanie skrótowców, szczególnie tzw. głoskowców, małymi literami, por. na przykład: *вуз, нэн*. Choć *СПА* to literowiec, jednak akceptacja społeczna, zwykle przesądzająca o zwyczaju językowym, przejawia się w analizowanym przypadku poprzez różnorodność wariantów pisowni leksemu, co można zaobserwować w poniższej egemplifikacji: „Отдых на *сна курорте*: программы релаксации и оздоровления” – „От профилактория – к *СПА-курорту*”, „*Спа-процедуры* в домашних условиях” – „Комплекс *СПА-прцедур* включает посещение бани, сауны, солярия, массаж, грязевые, солевые и прочие ванны...”, „Философия *ELSE сна*” i inne. Owe wahania są zapewne rezultatem nie w pełni dokonanej adaptacji formalnej wyrazu.

Jedną z bardziej znamienitych ogólnych tendencji rozwoju współczesnych języków jest dążenie do „oszczędności językowej”, wyrażającej się m.in. poprzez całą klasę struktur analitycznych, w tym skrótowców, przykładem czego jest także badana w niniejszej pracy jednostka *СПА*, oraz tzw. zestawień, strukturalnie należących do kompozycji. Z reguły budowa zestawień rzeczownikowych jest zróżnicowana. Jednak na podstawie cytowanego materiału faktograficznego, który wykazuje aktywność słowotwórczą zapożyczonego leksemu, można dokonać rekapitulacji, iż do najczęstszych typów formalnych z udziałem *СПА* należą zestawienia równorzędne. Są to pisane z dywizem – bez interfaksu – połączenia dwóch rzeczowników: *СПА-индустрия, СПА-меню, СПА-этикет, СПА-бассейн, СПА-салон*. Niekiedy po odwróceniu szyku członów podobnych konstrukcji tworzone są tzw. nierównorzędne binomina (por. łac. *bis* ‘dwa razy’ oraz *nomen* ‘imię, nazwa’¹¹), na przykład: *бассейн СПА, Дея СПА*,

⁹ Cytaty publikacji prasowych przytoczone zostały z wymienionych dzienników rosyjskich.

¹⁰ *The American Heritage...*

¹¹ A. Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa 1998, s. 198.

*курорт СПА, процедура спа*¹². Połączenia te wydają się typowe dla ruszczyzny ze względu na prawostronną pozycję nadrzędnika i lewostronną przydawki, to jednak w derywacji substantywnej na bazie rzeczownika zapożyczonego są zjawiskiem stosunkowo rzadkim. Rzeczowniki *бассейн, деѣ* (= *dzień = день*), *курорт, процедура* pełnią w przytoczonych połączeniach wyrazowych funkcję przymiotnikową: *бассейное, дневное, курортное, процедурное СПА*.

Oczywiście należy zwrócić uwagę i na to, że nie wszystkie wyrazy zapożyczone wykazują aktywność derywacyjną. Zazwyczaj zależy to bowiem od czynników socjolingwistycznych, konieczności nazwania nowych rzeczy i czynności, nowej działalności czy nowego zjawiska, a nie tylko od cech formalnych wyrazu obcego. Trzeba więc podkreślić w omawianym kontekście wyjątkową pozycję leksemu *СПА*, który w języku rosyjskim podlega regularnym procesom słowotwórczym, dając początek całej serii wyrazów złożonych, kompozitów rzeczownikowych.

Kończąc rozważania o językowych uwarunkowaniach funkcjonowania wyrazu *spa* (*СПА*), odwołam się do poglądu K. Handke, iż „w języku codziennym nieweryfikowalne stereotypy i lapsusy słownikowo-pojęciowe są bardzo rozpowszechnione”¹³. Wpływająca stąd konieczność podejmowania przez lingwistów prób nie tyle rejestracji, ile ciągłej reinterpretacji faktów językowych, służyć powinna stworzeniu adekwatnego opisu utrwalonego w języku obrazu świata. Częstkową manifestacją i próbą tego procesu jest zapewne deskrypcja leksemu *spa*.

Summary

The *spa* lexeme in the present-day linguistic analysis (on the strength of Russian)

The paper is concerned with the analysis of *SPA* as one of the elements of contemporary healthcare.

The lexeme is considered from the point of view of its semantic and structural properties with a focus on the lexeme's origin and derivational potential.

The analysis is an attempt at interpreting language facts which aims to create the adequate description of the world through the resources of the Russian language.

Key words: *lexeme SPA, mass culture, polygenesis of the lexeme, productivity of world – building processes*

¹² Por. egzemplifikację z materiałem zawartym w artykule: Н.Л. Дробышева, *Джакузи или спа?*, „Русская речь” 2009, nr 2, s. 54-56.

¹³ K. Handke, *Ignorancka potoczność*, [w:] *Język a kultura. Potoczność w języku i kulturze*, red. J. Anusiewicz, F. Nieckula, Wrocław 1993, t. 5, s. 119.